

I. Dönem TBMM’de Isparta Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları

Turgut ERMUMCU*

ÖZET

Bu çalışmada Birinci Dönem TBMM’de görev alan Isparta milletvekillerinin meclis içindeki faaliyetleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra Isparta ve çevresinde milli mücadele ile ilgili bazı olayların meclisteki yansımaları da değerlendirilmiştir. Ayrıca Birinci Dönem TBMM’de görev alan Isparta milletvekillerinin meclisteki görevleri, komisyon üyelikleri istiklal mahkemesi üyeliği gibi görevler ve meclis içindeki gruplardan hangisinde yer aldıkları da incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma milletvekillerinin sadece meclis faaliyetleri ve birinci yasama dönemini kapsamakta olup, milli mücadeledeki diğer faaliyetleri ile ikinci ve daha sonraki yasama dönemlerini kapsamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Isparta Milletvekilleri, Birinci Meclis, TBMM*

Members Of Parliament Of Isparta In The First Parliament And Their Parliament Activities

ABSTRACT

This study examines the activities of Members of Parliament for Isparta in the Parliament of First period. Repercussion of some events at the Isparta and its environs related with the National Struggle Movement in the parliament is also evaluated. Duties of MPs for Isparta of First Period in the Parliament memberships of Commissions, the Independence Courts etc., in which groups in the parliament they holding place is also focused. This study examines only parliament activities of the MPs and focuses only first legislation period.

Keywords: Members of Parliament for Isparta, First Parliament, GNA of Turkey.

Giriş

Mondros Mütarekesini takip eden günlerde işgallere tepkilerini değişik platformlarda gösteren Isparta halkı, örgütlü tepkisini ülkenin pek çok bölgesinde olduğu gibi İzmir’in işgalini takip eden günlerde başlatmıştır. Özellikle İtalyanların Antalya’yı işgal etmiş olmaları Burdur’a yerleşmiş olmaları ve Konya’da da askeri kuvvet bulunduruyor olmaları, bütün bu sahayı ele geçirmek istediklerinin bir göstergesiydi ve bu da Isparta’yı daha önemli kılıyordu. Bu yüzden Isparta’da güçlü bir direnişin olması gerekiyordu¹. Isparta halkı da bu işgallere karşı direnecek cesaret ve teşkilata sahipti. İzmir’in işgalini takip eden günlerde memleketin pek çok bölgesinde olduğu gibi Isparta’da da işgali protesto mitingi yapılmıştı. Konya Valisi İbradılı Cemal Paşa’nın

* SDÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Turgut@fef.sdu.edu.tr

¹ Celal Bayar, *Ben de yazdım- Milli mücadeleye Giriş*, c.7, s.33.

engelleme çabalarına rağmen 20 Haziran 1919 tarihinde yapılan bu “Silahlı Miting”e köylü kentli bütün halk ellerinde pala, bıçak, tüfek ve silah namına ne varsa kabile kabile gelip hükümet meydanını doldurmuştu². Ulu Camideki vaaz kürsüsü buraya getirilmiş, Isparta eski Mebusu Süleyman Sami, Akkaşzade Turgut, Derelizade Hafız Hakkı ve Cemiyet-i Müderrisin adına Hafız İbrahim Bey³ ve son olarak da Mutasarrıf Talat Bey birer konuşma yapmışlardı⁴. Hafız İbrahim Bey, halkı fisebilillah cihada davet etmiş, umumi yemin ile ahd-i misak okunmuş ve söz verilmişti. Bu nutuklar İtilaf devletleri temsilcilerine ve Paris Barış konferansına gönderilmiş⁵, ertesi gün de Hafız İbrahim Bey bir beyanname ile bütün Ispartalıları bu dava uğrunda yine cihada davet etmişti.

İzmir ve çevresinin işgali üzerine Isparta’da, Aydın Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetlerine yardımda bulunulmasına karar verilmiş ve Belediye Reisi Nadir Efendi’in başkanlığında, esnaf başıları Hacı Mustafa Ağa ile Hacı Ahmet ve birkaç münasip üyeden oluşan bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon tarafından toplanan 3-4 bin liralık ilaç, erzak ve sair eşya Bezirganzade Hacı Hafız İbrahim Efendi vasıtasıyla Denizli’ye gönderilmişti⁶. Mondros sonrası işgallere karşı ortaya çıkan bu tepkiler daha sonra da devam etti. I.TBMM’nin açılmasından sonra Isparta Halkını temsilen Isparta vekilleri milli mücadeleye ve daha sonraki siyasi sürece dahil oldular

Birinci Dönem TBMM’de Isparta Milletvekilleri

Isparta, Birinci Dönem TBMM’de beşi yeni seçilmiş biri de son Osmanlı Meclis-i Mebusanından olmak üzere altı mebus tarafından temsil edilmiştir. Isparta’yı temsil eden milletvekilleri arasında Meclis-i Mebusan kökenli tek milletvekili Mersinli Cemal Paşa’dır. TBMM için seçilen milletvekilleri ise şunlardır: Hüseyin Hüsnü Efendi (Özdamar), Hafız İbrahim Efendi (Demiralay), İsmail Remzi Efendi (Berkün), Mehmet Nadir Efendi (Süldür), Mehmet Tahir Efendi (Kucur). Bu milletvekillerinin ilk beşi meclisin ilk açılış oturumuna katılmıştır. Meclis-i Mebusan üyesi olarak Isparta’yı temsilen seçilen Mersinli Cemal Paşa İstanbul’un işgali sırasında İngilizler tarafından tutuklanarak Malta adasına hapsedilmiş olduğu için ancak Malta dönüşünde meclis çalışmalarında yerini alabildi. Cemal Paşa ile birlikte meclis-i mebusan üyeliğine Konya polis müdürü Ispartalı Şakirzade Seyfullah Efendi diye bir zat daha seçildiyse de İstanbul’un işgali ve TBMM’nin açılmasını takip eden günlerde Ankara’ya katılmamıştır⁷.

Yeni seçilen Isparta mebusları 10 Nisan 1920 tarihinde Ankara’ya doğru yola çıktılar. Mebusların Isparta’dan ayrılacakları 10 Nisan 1920 günü halk Isparta’nın

² Celal Bayar, *Ben de yazdım- Milli mücadeleye Giriş*, c.7, s.34, - Bayram Kodaman, Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay’ın Hatıratı ve Isparta’da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, s.21.

³ Böcüzade Cemiyeti Müderrisin diyorsa da Hafız İbrahim Bey anılarında bu cemiyete “Cemiyet-i İlmiye” diyor ve yanlış anlaşılmasını için de İstanbul’daki ile alakalarının olmadığını vurguluyor. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay’ın Hatıratı ve Isparta’da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, s. 20.

⁴ Süleyman Sami Bey mitingde ilk konuşmayı kendisinin yaptığını söylüyorsa da Celal Bayar ilk konuşmayı İbrahim Bey’in yaptığını söylüyor. Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, s.342.

⁵ Bayram Kodaman, Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay’ın hayatı ve Isparta’da milli mücadele ile ilgili belgeler*, s.21.

⁶ Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, s.343.

⁷ Bayram Kodaman, Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay’ın Hatıratı ve Isparta’da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, s.54-55.

girişinde Piri Efendi türbesinde toplandı, önce Mutasarrıf Talat Bey bir konuşma yaptı, arkasından üzerinde cephe kıyafeti olan Hafız İbrahim Bey bir konuşma yaptı ve heyet Ankara'ya hareket etti⁸. Cemal Paşa'nın dışındaki Isparta milletvekillerinin hepsi meclisin ilk günkü açılışında hazır bulundular ve yasama dönemi boyunca aktif olarak görev aldılar. Bu mebuslar ve faaliyetleri şöyledir;

1. Hafız İbrahim (Demiralay)

1883(1299) tarihinde Isparta'da doğdu. Yılanlızade Tahir Paşa'nın oğludur. İlk ve Orta öğrenimini Isparta'da tamamladıktan sonra 1902 tarihinde İstanbul'a gelerek Fatih Medresesinde yedi yıl öğrenim gördü ve Müderrislik icazeti aldı. Memlekete dönüşte babasından kalan arazide tarımla meşgul oldu ve gülyağı ticareti yaptı. Aynı zamanda 1911-1912 yıllarında Isparta İdadisinde Din Bilgisi ve Ahlak dersleri okuttu. Bir ara bidayet mahkemesi üyeliğinde bulundu. İzmir'in işgali üzerine Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ve Cemiyet-i İlmiye (Cemiyet-i Müderrisin) adlı cemiyeti kurarak ilçe ve köylerden topladığı gönüllü kuvvetleri "Isparta Mücahitleri" adı altında Nazilli cephesine gönderdi. İtalyanların Burdur, Isparta ve Eğirdir civarını işgal etme eğilimi üzerine müdahaleye fırsat vermemek üzere Hafız İbrahim Bey'in Ramazan ayının on beşinde başlattığı gönüllü yazma işi Mutasarrıf Talat, Jandarma komutanı Tahsin, Askerlik Şube başkanı Hüsnü ve Belediye Başkanı Nadir Efendi tarafından durdurulmaya çalışılmıştır⁹. Bu durum daha sonra Isparta milletvekili olacak olan İkinci ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa tarafından da harbiye Nezaretine bir yazı ile bildirilmiş ve gönüllü toplama işinin engellenmesinden şikayet etmişti¹⁰.

Hafız İbrahim Bey, TBMM'nin Birinci dönemi için yapılan seçimlerde Isparta milletvekili oldu ve 23 Nisan 1920 tarihindeki açılış oturumuna katıldı. Meclis tutanaklarındaki ilk konuşması 26 Nisan 1920 tarihindeki 4. oturumdadır. Mecliste on adet komisyonun oluşturulması teklifinin görüşülmesi esnasında Hafız İbrahim Bey de Tedrisat-ı Şeriye Encümeni diye bir encümenin oluşturulması hususunda söz almıştır¹¹.

Yunanlıların 22 Haziran 1920 tarihinde ileri harekete geçmeleri ve Batı Anadolu'da bazı yerleri işgale başlamaları üzerine 3 Temmuz 1920 tarihinde yapılan gizli oturumda söz alarak Isparta'da yaptıkları hizmetlerden bahsetmiş ve meclisin moralini yükseltmeye gayret etmiştir¹². Zaten bu olaydan bir hafta kadar sonra da, topladığı gönüllülerin başında, cephede olmak istedi ve 11 Temmuz 1920 tarihinde meclis kararı ile izinli sayılarak Isparta'ya döndü. 9 Ağustos 1920 tarihinde Demiralay ile birlikte Isparta'dan ayrılarak, 14 Ağustos 1920'de Denizli'ye vardı¹³. Hafız İbrahim Bey, yüz atlı ve iki yüz piyadeden oluşan Demiralay'ı ile Sarayköy Cephesinde Yunanlılara karşı savaştı. Ekim 1920 tarihinde bu kuvvet üçü atlı, üçü piyade ve biri makineli tüfek takımından ibaret yedi bölüklü bir alay haline geldi. *Demiralay* olarak bilinen bu alay Kuvayı Milliye birliklerinin düzenli orduya dönüştürülmesi ile birlikte *mürettep alay* olarak 57. Tümen içinde yer aldı. Milli Savunma Bakanlığının 2 Aralık

⁸ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, s.105.

⁹ Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, s.342.

¹⁰ Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, s.342.

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s.75-76.

¹² TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1, s.62.

¹³ Recep Çelik, *Milli Mücadelede Din Adamları*, C.1, s.234.

1920 tarihli emri ile 39. alay oldu ve Ocak 1921 tarihinde de Menderes Grup Komutanlığına verildi¹⁴. Hafız İbrahim Bey de meclisteki görevine döndü.

Hükümetin 31 Ocak 1921 tarih ve 141 sayılı oturumunda, Yeni bir hükümet merkezi seçilmesi için bir komisyon teşkiline dair teklifi meclise geldi. Bu teklifte İstanbul'un durumu göz önüne serilerek stratejik nedenlerden dolayı yeni bir başkent inşaa edilmesi gerektiğinden bahsediliyordu. Isparta milletvekili Hüseyin Hüsnü Efendinin de lehinde görüş bildirdiği teklif Hafız İbrahim Bey'in de içinde olduğu bazı milletvekillerinin verdiği karşı önerge ile 26 kabule karşılık 71 oyla reddedildi¹⁵. Hafız İbrahim Bey teklifinde, Anadolu'nun emin ve salim yerlerinde müesseseler oluşturmak doğru ise de başkenti İstanbul'dan ayırmak ve Anadolu'da payitaht yaratmak İslam âlemine ve siyasi vaziyetimize uygun değildir demişti¹⁶. İstanbul yerine alternatif bir başkent arayışının TBMM gündemine ilk defa resmen gelmesi de bu teklif ile olmuştu.

31 Aralık 1921 tarih ve 137 sayılı oturumda Mehmet Akif ve arkadaşları tarafından meclise verilen İstanbul'daki ahlaki hayâsızlığa karşı meclis tarafından bir bildiri yayınlanmasına dair takdir ile ilgili olarak söz almış ve İstanbul'daki gizli ve aleni cemiyetlerin Türk gençlerini olumsuz etkilediklerini bu konuda meclisin bir beyanname neşretmesi konusundaki bu teklifi desteklediğini ifade etti¹⁷.

İtilaf devletlerinin 22 Mart 1922 tarihindeki ateşkes teklifleri meclisin 24 Mart 1922 tarihindeki gizli oturumunda ele alınmış ve meclis bu konuda tavır belirlemek istemişti. Hafız İbrahim Bey de bu oturumda söz alarak telifin usul açısından da yanlış olduğunu ve savaştığımız Yunanistan tarafından değil de itilaf devletleri tarafından yapıldığını bunun da yanlış olduğunu ifade etmiştir¹⁸. Verdiği bir önerge ile de teklifin reddedilmesini talep etmiştir. Bilindiği gibi hükümet bu teklifi reddetmek niyetinde iken 26 Mart tarihinde de barış önerisiyle gelmişler ve her iki önerinin de bizi oyalamak amacı güttüğü bilindiği için hükümet bu oyuna düşmemiştir.

12 Ekim 1922 tarihli 118. oturumda Hüseyin Hüsnü Efendi ile birlikte Konya istiklal mahkemesince askerden firar ettiği gerekçesi ile idama mahkûm edilen, akli dengesinin bozulduğu doktor raporu ile sabit olan ve halen Isparta hapishanesinde bulunan Mustafa Oğlu Osman'ın affedilmesine dair dilekçeleri adliye encümeninde görüşülmüş ve meclisin 18 Ekim 1922 tarih ve 121. oturumunda bu af teklifi kabul edilmiştir¹⁹.

Gelendost Yaka köyü ihtiyar heyetinden Hacı Mehmet ve arkadaşının izinsiz nikâh kıymasından dolayı istiklal mahkemesince altışar ay cezalandırılması üzerine bu cezanın affedilmesi için verdiği dilekçe meclisin 11 Nisan 1923 tarih ve 22. oturumunda kabul edilerek bu kişiler affedildi²⁰.

Hafız İbrahim Bey, Birinci Mecliste Sağlık ve Sosyal Yardım ve Dilekçe komisyonlarında çalıştı. II, III, IV, V ve VI. Dönemlerde de yeniden Isparta milletvekili olarak seçildi ve VI. Dönem in ilk toplantısına katılmadan 29 Mart 1939

¹⁴ Nuri Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, s.143.

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 8, s. 13.

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 8, s. 13.

¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, s. 270.

¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3, s.127.

¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, s. 5-6.

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 27, s.469.

tarihinde Isparta'da vefat etti. Evli ve dört çocuk babasıdır. Kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası sahibi idi²¹.

2. Mehmet Nadir (Süldür) Efendi

1855 (1271) Isparta doğumludur. Eşraftan Süldürzade İsmail Ağa'nın oğludur. İlk ve Orta öğrenimini Sıbyan mektebi ve Isparta Rüştüyesinde tamamladıktan sonra, 1882'de Liva tahrirat kâtibi olarak devlet hizmetine girdi. Karaağaç, Yalvaç ve Elmalı ilçelerinde görev yaptıktan sonra memuriyetten ayrılarak Isparta'ya döndü. Abdülhamit karşıtı ve Jön Türklerin taraftarı olduğunun ihbar edilmesi üzerine Konya'ya ve sonra da Sivas'a sürgün edildi. II. Meşrutiyetin ilanı üzerine memleketine dönerek dava vekilliği ruhsatı aldı ve Avukatlık yapmaya başladı. 1918 tarihinde Belediye Başkanlığına seçildi. Bu görevde iken Milli Mücadeleye katılarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde çalıştı.

Birinci Dönem TBMM'ne Isparta milletvekili olarak seçildi ve ilk günkü oturumda hazır bulundu. Mecliste İktisat, Mali Kanunlar, PTT, Dilekçe, İçtüzük, Defter-i Hakani (Tapu Kadastro) komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik kurulunda görev yaptı. İkinci yasama yılında Dilekçe komisyonu kâtipliğine seçildi.

Meclisteki ilk faaliyeti Hüseyin Hüsnü Efendi ve Tahir Efendi ile birlikte verdikleri bir takrirdir. Bu da Burdur Milletvekili Halil Efendinin ölümü münasebetiyle meclisin oturuma on beş dakika ara vermesi ve ailesine başsağlığı dilenmesine dairdir²². Nadir Efendi Hıyanet-i Vataniye Kanunu mecliste görüşülürken 28 Nisan 1920 tarih ve altıncı oturum sırasında da söz alarak idam cezalarının verilmesi ve uygulanması konusundaki görüşlerini bildirmiştir²³.

11 Mayıs 1920 tarihindeki 14. oturumun ikinci celsesinde verdiği bir takrir ile Aydın cephesine sevk icap eden her neferden nefer başına iki yüz lira bedel alındığını halbuki askeri mükellefiyet için elli lira alınmasına dair bir kanun olduğu halde iki yüz lira alınmasına devam edildiğini bu paraların sahiplerine iade edilmesi için karar çıkarılmasını istedi²⁴. Bu teklifi Hüseyin Hüsnü Efendi'nin oktruva vergisine dair teklif ile birlikte encümene sevk edildi. Encümenden gelen mazbata 12 Temmuz 1920 tarihindeki 32. oturumda görüşüldü ve Aydın cephesindeki askerlerin işleri konusunda yeni bir kanun hazırlandığı, bedeli nakdilerin ise iade edilmesinin mümkün olmadığı ifade edildi²⁵.

Birinci mecliste gerek Isparta ile ilgili gerekse doğrudan Nadir Efendi ile ilgili en önemli olay şüphesiz Nadir Efendi'nin İtalyanlarla işbirliği yaptığına dair suçlama ve kendi talebi üzerine hakkında açılan soruşturmadır. 1920 yılının Temmuz ayı içinde cereyan eden olay gerek Isparta'da gerekse TBMM'de tartışmalara sebep olmuştur. Nadir Efendi 24 Temmuz 1920 tarihindeki 39. oturumda verdiği bir takrir ile "Isparta'ya gittiği zaman, Nazilli Cephesine sevk edilen askerler için silah ve cephane satın almak üzere Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kararı ve mutasarrıfın onayı ile Antalya'ya gittiğini ve bu durumdan meclis başkanlığını da haberdar ettiğini ancak hasımları tarafından bu seyahatin başka bir şekilde aksettirildiğini ve kendisine

²¹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C. III, s. 469-470.

²² TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 41

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, s. 119

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 265-266

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 2, s. 261-262

sürülmek istenen bu kara lekenin tahkik edilmesini istemiştir²⁶. Bunun üzerine meclis ikinci başkanı olan Celalettin Arif Bey durumu izah eder. Anayasanın (1909 Anayasası) 48. maddesi gereği mebuslardan birinin hıyanet, anayasayı ortadan kaldırmak ve irtikap töhmetlerinden biriyle itham edildiği takdirde mensup olduğu heyet azasınca karar verileceğini ifade eder. Dolayısıyla meclis heyetinin muvafakati ile beş şubeden birinin kura ile belirlenerek Nadir Efendi hakkında gerek meclise gerek milli savunma ve işleri bakanlıklarına gelen evrakın tetkik edilmesine ve soruşturmaya gerek olup olmamasına karar verilmesinin sağlanması konusunun açığı kavuşturulmasını istedi. Yapılan usul tartışmalarının sonunda ikinci şubenin bu soruşturmayı yapmasına karar verildi²⁷.

Daha sonra ikinci şubenin soruşturmayı yerinde yapmak için bir heyet oluşturmak istemesi konusu Kırşehir mebusu Mustafa Taki Efendi'nin takriri üzerine mecliste tartışıldı²⁸ ve konunun şube mazbatasının meclise geldiği zaman görüşülmesine karar verildi. 18 Ağustos 1920 tarihli 52. oturumda uzun uzadıya yapılan tartışmaların neticesinde Nadir Efendi'nin olayı ayrıntısı ile anlatmasının sonucunda suçsuz olduğu ve bu ihbarın Nadir Efendi'yi töhmet altında bırakmaya yönelik olduğu gerekçesi ile hakkındaki soruşturmanın iptaline ve bu ihbarı yapan Burdur mutasarrıfı ile kumandan hakkında soruşturmanın da bağlı buldukları vekaletlerce yapılmasına karar verildi²⁹.

Bu olay gerek Hafız İbrahim Demiralay'ın anılarında gerekse Böcüzade tarihinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Nadir Efendi'den pek hoşlanmadığı anılarındaki üslubundan da kolayca anlaşılabilir Hafız İbrahim Demiralay'a göre; Nazilli Cephesinin bozulmasını takip eden günlerde memleketi müdafaa etmek için İtalyanlardan silah alınmasına karar verilir, bunun için Rumlardan üç bin liralık çek alınır ve Nadir Efendi bu iş ile görevlendirilir. Nadir Efendi de Antalya'ya giderken Burdur Mutasarrıfı Behçet Bey'i ziyaret ettiğinde da İtalyanları davet etmekten başka çarenin kalmadığını söyler. Behçet Bey de bu durumu Ankara'ya ihbar eder. Antalya mevki komutanı Derviş Bey'i de Nadir Efendi'yi takip ile görevlendirir. İtalyan konsolosunun makamında iken İtalyan komutan Derviş Bey'e "Bakınız Ispartalıları İtalya'yı kabul etmiyor diyordunuz, halbuki vekillerini göndermişler diyerek Nadir Efendiyi gösterir. Bunun üzerine Derviş Bey durumu Ankara'ya bağlı bulunduğu kolorduya bildirir. Ertesi günü Nadir Efendi İtalyan Konsolosun arabasıyla Burdur'a gelince Burdur valisi Behçet Bey mebus dokunulmazlığı dolayısıyla Nadir Efendiyi tutuklamaksızın yanına birkaç kişiyi de vererek Ankara'ya sevk eder. Hafız İbrahim Bey'in ifadesine göre bu sırada Demirci Efe de Nadir efendi'yi aramaları için zeybeklerini görevlendirdiyse de bulamamışlardır. Hafız İbrahim Bey, Nadir Efendi'nin soruşturması konusunun meclis tarafından yukarıda izah edildiği gibi sonuçlanmasını Konya mebuslarının manasız gayretkeşliği diye nitelendirmektedir³⁰.

Böcüzade Tarihinde ise bu olay biraz daha farklı anlatılmaktadır. Ona göre; Isparta'nın kendi kendini savunması için silah alınmasına karar verilince Nadir Efendi

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 2, s. 377

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 2, s. 378

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3, s.306-309.

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3, s.444-449.

³⁰ Bayram Kodaman, Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, s.85-86.

bu iş ile görevlendirilir. Nadir Efendi de yanında iki subay ile Antalya'ya giderek İtalyan konsolosu ile görüşür. Bu durum Demirci Efe'ye yanlış aksettirilir. O da Nadir Efendi'yi öldürmeyi planlar. Kendisi de bu olay dolayısıyla tutuklanan ve Ankara'ya gönderilmek üzere 26 Temmuz 1920 tarihinde yola çıkarılan Süleyman Sami Bey (Böcüzade) bu olayı Eskiden Isparta Mutasarrıflığı yapmış olan Burdur Mutasarrıfı Behçet Bey ile Burdur Mıntıka Komutanı ve yine eski Isparta Mutasarrıfı olan ve o günlerde Dahiliye Vekili olan Hakkı Behiç'in (Bu vekillik 20 gün sürmüştü) ortak komplosu diye nitelendirir³¹. Netice itibariyle soruşturma sonunda Nadir Efendi aklanır ve tutuklanan diğer dört kişi de beraat eder. Kanaatimizce bu olay milli mücadele döneminde sıkça rastladığımız yerel önderlerin kendi aralarındaki rekabetin ilginç bir örneğidir. Gerek Hafız İbrahim Bey'in anılarına gerekse Süleyman Sami Bey'in Böcüzade tarihindeki ifadelerine ve üsluba baktığımız zaman özellikle İbrahim Bey ile Nadir Efendi'nin birbirlerinden pek de hoşlanmadıkları kolayca görülür.

18 Aralık 1920 tarihinde yapılan 116. oturumda İçişleri ve Muvazine-i Maliye Encümenlerinden gelen Konya, Akşehir, Seydişehir ve Karaman'ın müstakil vilayetler halinde yeniden teşkilatlandırılmaları ve dört kaza teşkiline dair mazbata üzerine söz aldı. Bu teklife göre Yalvaç ve Şarkikaraağaç Akşehir'e bağlanmak isteniyordu. Hüseyin Hüsnü Efendi ile birlikte bu ilçelerin coğrafi ve ekonomik açıdan Isparta'ya bağlı kalmasının doğru olduğunu izah ederek bu teklifin aleyhine görüş bildirdiler³². Bu kanun teklifi 6 Ocak 1921 tarihinde ikinci defa oylandı ve 49 kabul oyuna karşılık 73 ret oyu ile reddedildi³³. Nadir Efendi, Yalvaç ve Şarkikaraağaç'ın Akşehir'e bağlanması halinde Isparta Vilayetinin küçüleceği düşüncesi ile 20 Aralık 1920 tarihinde meclise bir kanun teklifi verdi. Bu teklifte tarihi Hamit sancağının sınırlarından ayrıntılı bir şekilde bahsedildikten sonra 1871 tarihinde Burdurlu Ahmet Paşa'nın Konya Valiliği zamanında, Burdur'un ayrı bir mutasarrıflık haline getirildiğini ve Isparta'nın daraltıldığını söyledikten sonra; Burdur'un lağvedilerek birinci sınıf bir kaza olarak Isparta'ya bağlanması gerektiğini, zaten Burdur'un bazı resmi dairelerinin Isparta'ya bağlı olduğunu söylemiştir. Burdur'un Isparta'ya bağlanmaması halinde Burdur, Isparta, Afyon ve Denizli vilayetlerinin yeniden teşkilatlanması hususunu da içeren bu teklif³⁴, Konya Vilayeti konusu gündeme geldiğinde tartışılmak üzere vekiller heyetine havale edildi. Bu teklif üzerine Burdur Mebusu Ali Ulvi Bey verdiği tahrir ile bunun gerçekleşmesinin pek çok mahzurunun olacağını ve kargaşalıklara sebep olacağını ifade etmiştir³⁵.

Nadir Efendi yine 20 Aralık 1920 tarihinde verdiği bir tahrir ile Ağlasun ilçesinin adının "Belönü" olmasını teklif etti. Aynı gün verdiği bir teklifle Yalvaç'ın Akşehir'e bağlanması halinde Yalvaç'a bağlı bazı köylerin Senirkent'e bağlanmasını istedi, üçüncü bir teklif ile de Ecnebi isimler taşıyan köy adlarının değiştirilmesini talep etti. Adının değiştirilmesini istediği beldelere örnek olarak Rumca "Ağros" diye anılan beldenin "Atabey" olarak değiştirilmesini önermişti. Bu tekliflerin her üçü de gereği için dahiliye vekaletine sevk edildi³⁶.

³¹ Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, s.359-360.

³² TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, s. 404-405.

³³ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, s. 205.

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, s. 435.

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, s. 437.

³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, s. 438.

21 Aralık 1920 tarihinde yapılan 118. oturumda izin süresini on iki gün aştığı için müstafî sayılmak istenen Aydın Milletvekili Sadık Bey'i savundu. Sadık Bey'in izinli olarak Nazilli'ye gittiği zaman Nazilli olayının (Nazilli Yangını) olduğunu ve bütün servetini bu olayda kaybettiğini, çok zor şartlar altında ailesine kalacak yer aradığını, bunun için Eğirdir, Isparta ve Antalya'ya gittiğini ve meclis tarafından telgrafla davet edilir edilmez de geldiğini ifade ederek, müstafî sayılmaması gerektiğini söylemiştir. Meclis bu izahatın da etkisiyle müstafî sayılma kararını reddetmiştir³⁷.

Ankara'daki sosyal mekanların eksikliği o günlerin en önemli sıkıntılarında olup bunlardan birisi de hamam sıkıntısı idi. Nadir Efendi Karacabey Hamamı diye bilinen hamamın atıl durduğunu, bu tarihi eserin onarılarak hizmete açılması gerektiğini meclise sunduğu bir takrir ile talep etti ve dilekçesi Evkaf vekaletine sevk edildi. Yine aynı gün verdiği bir başka takrir ile, bütün demiryolu müfettişlerinin, başmühendislerin vb. yönetici mühendislerin mühendis mektebi mezunu olmaları mecbur iken, Nafia vekaletince mühendislik diploması olmayan birinin atanması konusunu meclise taşımış ve konunun araştırılmasını istemiştir³⁸.

26 Aralık 1921 tarihinde meclis başkanlığına Maliye Bakanı hakkında bir soru önergesi vermiş ve bu önerge 31 Aralık 1921 tarihinde meclis genel kurulunda okunarak kabul edilmiştir. Önerge yedi maddeden oluşmakta ve Maliye Bakanı israfla suçlanarak bu soruların cevaplanması istenmektedir.³⁹ Maliye Bakanı Hasan Bey 2 Ocak 1922 günü kürsüye çıkmış ve gerek bu soruları gerekse Nadir Efendi'nin o anda sorduğu Rus yardımına ilişkin diğer soruları cevaplamıştır⁴⁰.

Meclisin 23 Şubat 1922 tarihli 164. oturumunun ikinci celsesinde- ki gizli celsedir- Nadir Efendi özellikle tütün, Demirci Efenin paraları ve koyunlar meselesinde Hafız İbrahim Bey'i ve biraz da Refet Paşa'yı itham edici konuşması üzerine hükümetin ve tarafların dinlenmesi kararı alındı.⁴¹

23 Şubat 1922 Cumartesi günü yapılan 165. oturum ikinci celsede konu bütün ayrıntıları ile görüşülerek bu konuda bir soruşturma komisyonu kurulmasına karar verildi⁴². Üç kişiden oluşan bu komisyona Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Siirt Mebusu Kadri Bey ve Gaziantep Mebusu Ragıp Bey seçildiler. Daha sonra Süleyman Sırrı Bey'in istifası üzerine yerine Elazığ mebusu Rasim Bey seçildi⁴³. Daha sonra Kadri Bey'in de istifası ile diğer iki mebus soruşturmayı devam ettirdiler. Bu konu Nadir Efendi ile Hafız İbrahim Bey arasında Isparta'dan beri süregelen rekabetin bir yansıması ve Nadir Efendi açısından da İtalyanlarla işbirliği ithamının rövanşı idi. Hafız İbrahim Bey anılarında gerek koyunlar ile ilgili konuda gerekse efenin paraları konusunda kusurları olmadığını bunun Nadir Efendinin işgüzarlığı olduğuna dair değerlendirme yapar⁴⁴ ve kendilerinin haklı çıktığını söyler.

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, s. 457.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, s.223.

³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, s. 271-272.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, s. 296-303.

⁴¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 2, s. 862-866.

⁴² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 2, s. 874-890.

⁴³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3, s.142.

⁴⁴ Bayram Kodaman, Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, s.108-113.

Mehmet Nadir Efendi birinci dönemin sonunda Isparta'ya döndü. 15 Nisan 1927 tarihinde de Isparta'da vefat etti. Evli ve altı çocuk babası idi⁴⁵.

3. Mehmet Cemal Paşa (Mersinli)

1875'de Mersin'de doğdu. Aslen Ispartalı olan Çalıkzade Osman Hasip Bey'in oğludur⁴⁶. İlk ve Orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1892 tarihinde Harbiye mektebine girdi. 1895 tarihinde piyade teğmen, 1898 tarihinde de kurmay yüzbaşı oldu. 1900 tarihinde kurmay yüzbaşı olarak Trakya'daki demiryolları ve istasyonların teftişine memur edildi. Ordunun değişik kademelerinde hizmet etti. Balkan savaşlarında Batı ordusu kurmay başkanı, 42. ve 10. fırka komutanı olarak görev yaptı. 1913 tarihinde I. Ordu Müfettişliği kurmay başkanlığına, 1914'te Fırka komutanı yetkisiyle Edirne müstahkem mevki komutan yardımcılığına atandı. 1914 tarihinde 8. kolordu komutanlığı, 1918'de ise 4. Ordu Komutanlığına getirildi. Balkan ve Birinci Dünya Savaşında gösterdiği yararlıklardan dolayı Türk ve yabancı savaş madalyalarıyla ödüllendirildi. 1918'de korgeneralliğe yükseltildi. 22 Ocak 1919'da yıldırım kıtaatı müfettişliğine getirildi. Atatürk'ün üçüncü ordu müfettişliğine tayin edildiği günlerde ikinci ordu müfettişliğine getirildiyse de Temmuz ayının ilk günlerinde on gün izin ile İstanbul'a dönmüş ve bir daha Konya'ya dönmemiştir. Mustafa Kemal kendisinin de içişleri bakanlığı tarafından geri çağırıldığı günlerde Cemal paşanın İstanbul'a dönmüş olmasının diğer kumandan ve müfettişler üzerinde kötü örnek oluşturduğunu ifade etmektedir⁴⁷.

24 Temmuz 1919'da Askeri Okullar Genel müfettişliğine atandı. 2 Ekim 1919'da kurulan Ali Rıza Paşa hükümetine Harbiye Nazırı oldu. 7 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta kabinenin kendisiyle aynı fikirde olduğunu, milli iradenin egemenliğini kabul ettiğini bildirdi. 16 Kasım 1919'da harbiye nazırı olarak Kuvay-ı Milliye'ye her türlü giyecek, teçhizat ve silah yardımını yapacağını duyurdu. Aralık 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimlerde Isparta mebusu seçildi⁴⁸. Bu arada harbiye nazırlığı görevini sürdürmekte idi ancak İngilizlerin Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa ile kendisinin görevden alınmalarını istemeleri üzerine 20 Ocak 1920 günü görevinden istifa etti. İngilizlerin İstanbul'u işgali üzerine tutuklanarak Malta adasına sürgün edildi. 31 Temmuz 1920 tarihindeki 41. oturumda kendisi gibi Malta'da hapis bulunan diğer mebuslarla birlikte TBMM üyesi sayıldılar ve diğer meclis üyeleri gibi tahsisat almaları kararlaştırıldı. Hatta bu kararda Cemal Paşa Mersin milletvekili diye sunulunca bazı üyelerce itiraz edilerek Isparta Milletvekili olduğu tashih edildi⁴⁹.

Sakarya zaferi üzerine İngilizlerle yapılan protokol gereği Malta'daki hapis hayatı sona erdi. 29 Aralık 1921 tarihindeki 136. oturumda Oturum başkanı olan Doktor Adnan Bey tarafından Meclis'e takdim edildi. Cemal Paşa da yaptığı konuşmada 16 Mart 1920 tarihinde İngilizlerin kendilerini medeniyet ile pek de izah

⁴⁵ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C. III, s. 475-476.

⁴⁶ Böcüzade Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, s.342.

⁴⁷ Atatürk, *Nutuk*, s.33-34 .

⁴⁸ Hafız İbrahim Bey'in ifadesine göre Isparta adına Hacı Hasan Efendi seçilmiş olmasına rağmen Atatürk'ün arzusu ile bu seçim iptal edilerek Cemal Paşa seçildi. Bayram Kodaman, Hasan Babacan, *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, s.55.

⁴⁹ TBMM *Zabıt Ceridesi*, C. 3, s.16-17.

edilemeyecek bir şekilde tutuklayarak Malta'ya hapsedtiklerini ve yirmi ay boyunca orada tutuktan sonra İnebolu'ya iade ettiklerin ifade etti. Batı medeniyeti ne kadar medeniyetten ve insaniyetten bahsederse bahsetsin, tabi oldukları din ne kadar şefkatten bahsederse etsin Avrupa devletlerinin siyaseti “Zayıfa karşı zalim, güçlüye karşı mülayimdir” bizi kurtaran da Mübarek milletimizin gücü ve meclisimizin himmetidir diyerek meclise saygılarını sundu⁵⁰.

6 Mart 1922 tarihindeki gizli oturumda “Milli Orduya alınacak zabitan, askeri terfi kanunu ve makam maaşatı hakkındaki kanunun bazı maddelerinin tadili ve heyet-i vekilenin vazife ve salahiyeti hakkındaki kanunların müzakerelerinin tehiri” hakkındaki kanun görüşülürken Müdafayı Milliye Encümeni adına söz aldı ve gerek bizim durumumuz ve gerekse yunanlıların durumu hakkında genel bir değerlendirme yaparak teklif lehinde görüş bildirdi⁵¹.

10 Nisan 1922 tarihindeki 23. oturumda askeri temyiz mahkemelerinin kurulmasına ilişkin kanun teklifi görüşülürken söz alarak askeri mahkemelerin sivil mahkemelere benzemediği ve mutlaka kurulmasının gerektiği yolunda görüş bildirdi⁵².

13 Nisan 1922 tarihinde yapılan gizli oturumda Maliye Bakanı Hasan Bey, mali durum hakkında geniş bir izahat verdi ve onun izahatını takiben mebuslar söz alarak görüş ve değerlendirmelerde bulundular. Bu oturumda söz alan Cemal Paşa da bedelli askerliğin mahzurlarını, cephe gerisinin güvenliğinin sağlanması için gerekli teşkilatı ve askerlik şubelerinin kadro şişkinliği konusunda görüş bildirdi⁵³.

4 Mart 1922'de Milli Savunma ve Dış İşleri komisyonlarının başkanlığına seçildi. Milli Savunma Komisyonu Üyeliğini sonraki yıllarda da korudu. Mecliste İkinci Grup içinde yer aldı. İkinci dönem TBMM'de yer almadı. Şubat 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılan Cemal Paşa⁵⁴ 17 Haziran 1926 tarihinde ortaya çıkarılan Atatürk'e suikast girişimi olayı ile ilgili görülerek Ankara İstiklal mahkemesince tutuklu olarak yargılandysa da 13 Temmuz 1926 tarihinde beraat etti. VI. Dönemde İçel milletvekili olarak meclise tekrar döndü. Bu dönem içinde 7 Ekim 1941 tarihinde vefat etti. Evli olup üç çocuk babası idi⁵⁵.

4.Mehmet Tahir (Kucur) Efendi

1885 (1301) tarihinde Isparta'nın Uluborlu ilçesinde doğdu. Müderris Kucurzade Hacı Hüseyin Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini özel öğretmenlerden ve Uluborlu Rüştüyesinde tamamladıktan sonra ayrıca Kılıçarslan ve İstanbul'da Rüstempaşa Medreselerinde öğrenim gördü. 1901- 1907 tarihleri arasında Uluborlu Bidayet mahkemesi kalemine devam etti. 1908'de Darülfünun hukuk şubesine girerek 1912'de mezun oldu. Balkan savaşlarına gönüllü olarak katıldı. Terhisinde İstanbul Çengelköyde geniş bir arazi kiralayarak tarım ve tavukçulukla meşgul oldu. Birinci Dünya Savaşında süvari yedeksubayı rütbesiyle Makedonya ve Fırat cephesinde görevlendirildi. Savaşta hizmetlerinden dolayı harbiye nezaretince madalya ile ödüllendirildi. Savaştan sonra Konya- Karaman'da yerleşip tarım ile uğraşmaya

⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, s. 236-237.

⁵¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3, s.24-25.

⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, C. 19, s.90.

⁵³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3, s.253-254.

⁵⁴ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet- İkinci Grup*, s. 602.

⁵⁵ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C. III, s. 472-474.

başladığı sırada memleketin işgale uğraması üzerine Uluborlu'ya döndü ve İlçede kurulan Redd-i İlhak cemiyetinde ve Nazilli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde çalışmaya başladı. Ayrıca Nazilli Cephesinde görev aldı. Birinci TBMM'ne Isparta milletvekili olarak seçildi ve İlk oturumunda hazır bulundu.

8 Eylül 1920 tarihinde meclise verdiği kanun teklifi ile 1914 depreminde evleri yıkılan Uluborlu halkına bedelsiz olarak 6500 metreküp kerestenin tahsis edilmesini istemiş ve bu teklif benzer teklifler ile de birleştirilerek 20 Mayıs 1922 tarihinde görüşülmüş ve bu tip tekliflerin hepsini kapsayacak bir kanun çıkarılmasına karar verilmiştir⁵⁶.

12 Eylül 1920 tarihli izin dilekçesi meclisin 21 Eylül 1920 tarih ve 69. oturumunda görüşüldü. Bu izin dilekçesinde, ramazan bayramı münasebeti ile izinli olduğu süre zarfında memleketi Uluborlu'da milli mücadele ile ilgili olarak çalışmalar yaptığını, Nazilli ve Aydın cephelerine asker sevki ve silah tedariki ile uğraştığını, firarileri devlet hizmetine davet ve irşat vazifesi yaptığını dolayısıyla izin süresini on yedi gün geçirdiğini ifade ederek bu sürenin izin süresine eklenmesini veya devlet hizmeti olarak kabul edilmesini istedi ve meclis genel kurulunca da bu dilekçe kabul edildi⁵⁷.

22 Eylül 1920 tarihinde Konya İstiklal Mahkemesinin üyeliğine seçildi⁵⁸ ve 18 Şubat 1921 tarihine kadar bu görevini sürdürdü. Mecliste İkinci grup içinde yer aldı. Tahir Efendi Nadir Efendi'nin İtalyanlarla işbirliği yaptığına dair görüşmelerin mecliste yapıldığı oturumda Nadir Efendinin suçsuzluğuna dair söz almıştır⁵⁹.

Mecliste Adalet, Tasarı ve Anayasa komisyonlarında çalıştı. Meclisin 6 Nisan 1922 tarih ve 21 sayılı oturumunda adliye encümeni kâtipliğine seçilmiştir⁶⁰. 1 Kasım 1922 tarihinde damga kanununa muhalefetten cezalandırılanların affına dair kanun teklifi vermiş ve bu teklif meclis gündemine alınmıştır⁶¹.

Milletvekilliği sona erince Isparta'ya dönerek halıcılıkla meşgul oldu. Bir süre İzmir'de avukatlık yaptı, ayrıca tarım işleriyle uğraştı. 1950-1959 yılları arasında belediye meclis üyeliği ve bir süre de Demokrat Parti ilçe başkanlığı görevini yaptı. 27 Mayıs 1960 yılında kalp krizi geçirerek vefat etti. Evli ve yedi çocuk babası idi⁶².

5.Hüseyin Hüsnü (Özdamar) Efendi

1875 (1291)'de Isparta'da doğdu. Hacı Hasan Efendizade Dersiam⁶³ İsmail Hakkı Efendi'nin oğludur. Temel eğitimini Isparta'da tamamladıktan sonra Konya Ziyaiye medresesinde altı yıl öğretim ve eğitim gördü. Ayrıca İstanbul Mahmutpaşa Medresesine devam ederek din ve dil bilgisini geliştirdi. 1902 tarihinde Dersiam Mustafa Asım Efendi'den Müderrislik icazeti alarak Isparta Sadiye Medresesine müderris atandı. 1910 tarihinde Antalya merkez müderrisliğine tayin edildiyse de mazereti dolayısıyla gidemediğinden Isparta'daki camilerde Dersiamlık görevi verildi.

⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 20, s.93-96.

⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 4, s. 246.

⁵⁸ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s.47.

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3, s.447.

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 19, s.2-3.

⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, s. 302- 478.

⁶² Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C. III, s. 477-478.

⁶³ Dersiam, Camilerde ders veren müderrislere verilen bir unvandır.

1911 tarihinde şerîye mahkemesi zabıt kâtibi oldu. 1914'de il genel meclisi üyeliğine, 1916 tarihinde de Isparta Müftülüğüne getirildi. 6-9 Ağustos 1919 Nazilli kongresine katıldığı gibi Nazilli Cephesinde düşmana karşı savaştı. Birinci meclise Isparta Milletvekili olarak seçildi ve 23 Nisan 1923 tarihindeki açılış oturumunda hazır bulundu⁶⁴.

Hüseyin Hüsnü Efendi ve Nadir Efendi 6 Mayıs 1920 tarih ve 12. oturumda birlikte verdikleri taktir ile 1914 depreminde evleri yıkılan Isparta halkının evlerini tamir ve inşa etmeleri için daha önce vergisiz kereste almalarına izin verilmiş olmasına rağmen savaş yıllarında bu kanundan çok fazla faydalanılmadığından bahisle kanunun yeniden çıkarılmasını teklif ettiler⁶⁵. İktisat encümenine sevk edilen teklif 15 Mayıs 1920 tarihindeki 16. oturumunda konunun icra vekilleri heyetine sevk edilmesine ve resmi işlemlerin bu şekilde yürütülmesine karar verildi⁶⁶. Bu teklifleri 17 Kasım 1921 tarihli layiha encümeni mazbatasıyla reddedildi⁶⁷.

11 Mayıs 1920 tarihindeki 14. oturumun ikinci celsesinde verdiği bir dilekçe ile oktruva vergisinin kaldırılmasını istedi. Bu verginin Nazilli'de toplanan kongrede alınan karar gereği her taraf halkından ve mali güçleri nispetinde nakdi yardım toplanması kararı alındığını ancak toplanan yardımlar yetmediği için şimdiye kadar hükümet tarafından yürürlüğe konmamış olan oktruva⁶⁸ vergisinin Burdur ve Antalya gibi civar illerde alınmadığı halde Isparta'dan alındığını ve sekiz bin lirayı aşan bir miktarın toplandığını halbuki Isparta'nın büyük deprem, seferberlik ve esaret ile haraboldüğünü bu yüzden bu verginin alınmamasını istedi. Teklif müdafaayı millîye ve layiha encümenine sevk edildi⁶⁹. 2 Ağustos 1920 tarihli izin dilekçesi 21 Ağustos 1920 tarihindeki 54. oturumda görüşülerek reddedildi⁷⁰. 16 Eylül 1920 tarihindeki 66. oturumda ihracat vergisi ile ilgili bir kanun görüşülürken söz alarak daha önce oktruva vergisi ile ilgili olarak verdiği taktiri hatırlattı ve meclisin kararı ile oktruva vergisinin alınmaya devam ettiğini ancak her iki verginin aynı anda alınmasının adil olmayacağını ya da ihracat vergisinin ya da oktruvanın alınması gerektiğini ifade etti⁷¹.

18 Aralık 1920 tarihinde yapılan 116. oturumda İçişleri ve Muvazine-i Maliye encümenlerinden gelen Konya, Akşehir, Seydişehir ve Karaman'ın müstakil vilayetler halinde yeniden teşkilatlandırılmaları ve dört kaza teşkiline dair mazbata üzerine söz aldı. Bu teklife göre yalvaç ve Şarkikaraağaç Akşehir'e bağlanmak isteniyordu. Nadir Efendi ile birlikte bu ilçelerin coğrafi ve ekonomik açıdan Isparta'ya bağlı kalmasının doğru olduğunu izah ederek bu teklifin aleyhine görüş bildirdiler⁷².

1 Ocak 1921 tarih ve 127 sayılı oturumda söz alarak Konya milletvekili Kazım Hüsnü Efendi'nin mülki ve askeri erkanın ve memurların yerli kumaşlardan üretilmiş

⁶⁴ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C. III, s.467.

⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 222.

⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s.316.

⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 14, s. 241.

⁶⁸ Oktruva vergisi şehir ve kasabalara ticaret maksadıyla getirilen mallardan alınan giriş vergisidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hasan Babacan, "Millî Mücadelenin Gelir Kaynaklarından Oktruva Vergisi ve Isparta Örneği", *Araştırmalar*, Isparta, 1999, Yıl: 1, Sayı: 1, s.113-122.

⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s. 265-266.

⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3, s. 365.

⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 4, s. 163.

⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, s. 404-405.

elbise giymeye zorlanması hakkındaki kanun teklifi konusunda görüş beyan etti.⁷³ Hükümetin 31 Ocak 1921 tarih ve 141 sayılı oturumda, Yeni bir hükümet merkezi seçilmesi için bir komisyon teşkiline dair teklifi meclise geldi. Bu teklifte İstanbul'un durumu göz önüne serilerek stratejik nedenlerden dolayı yeni bir başkentin inşa edilmesi gerektiğinden bahsediliyordu. Hüseyin Hüsnü Efendi de teklif lehinde görüş bildirmişti⁷⁴. Ancak teklif Hafız İbrahim Bey'in de içinde olduğu bazı milletvekillerinin verdiği karşı önerge ile 26 kabule karşılık 71 oyla reddedildi⁷⁵.

12 Ekim 1922 tarihli 118. oturumda Hafız İbrahim Bey ile birlikte Konya istiklal mahkemesince askerden firar ettiği gerekçesi ile idama mahkum edilen, akli dengesinin bozulduğu doktor raporu ile sabit olan ve halen Isparta hapishanesinde bulunan Mustafa Oğlu Osman'ın affedilmesine dair dilekçeleri adliye encümeninde görüşülmüş ve meclisin 18 Ekim 1922 tarih ve 121. oturumunda bu af teklifi kabul edilmiştir⁷⁶.

11 Nisan 1923 tarihinde 62 arkadaşı ile birlikte Şeriye Vekili Vehbi Efendi hakkında bir soru önergesi verdi. Bu takririn asıl sahiplerinden birisi olarak bizzat söz almış ve Vehbi Efendi'nin ilmiye tahsisatını kendi seçim bölgesindeki ulemaya tercihen dağıttığı ve başka hak sahiplerini mağdur ettiği, kayın biraderini de hukuka ve mevzuata aykırı olarak Evkaf Şurasına tayin ettiği gerekçesiyle soruşturma yapılmasını istemiştir⁷⁷. Bu önerge kabul edilmiş ve 14 Nisan 1923 tarihinde yapılan görüşmelerin sonunda 196 üyenin katıldığı oylamada 128 güvensizlik oyu ile istifa etmiştir⁷⁸.

Birinci Mecliste Şeriye – Evkaf ve İrşad komisyonlarında çalıştı. II, III, IV, V ve VI. Dönemlerde yeniden seçilerek yasama görevini 1943 yılına kadar sürdürdü. 17 Haziran 1961 tarihinde vefat etti. Evli ve üç çocuk babası olup, kırmızı- yeşil şeritli istiklal madalyası sahibi idi⁷⁹.

6. İsmail Remzi (Berkün) Efendi

1870 tarihinde Isparta- Yalvaç ilçesinde doğdu. Eşraftan Osman Ağa'nın oğludur. İlk ve orta öğrenimini yalvaç rüştiyesinde tamamladıktan sonra 1887'de tahrirat kalemi memuru olarak devlet hizmetine girdi. 1892 tarihinde ilçe tahrirat kâtibi oldu. 1893 tarihinde Ziraat Bankası sandığı Muhasebe memuru olarak çalıştı ve 1903'ten itibaren açıkta kaldıktan sonra 1904'te nüfus idaresi başkâtipliğine atandı. 1914-1917 arasında Yalvaç Belediye Başkanlığı yaptı. 1 Mart 1920 tarihinde bu göreve yeniden seçildi. Bu görevde iken İlçe Müdafayı Hukuk teşkilatını kurdu ve başkanlığını üstlendi. I. Dönem TBMM'ne Isparta milletvekili olarak seçildi ve 23 Nisan 1920 tarihindeki açılış oturumuna katıldı.

Meclise 22 Haziran 1922 tarih ve 60. oturumda verdiği dilekçe ile aşar mültezimlerinin vergiyi toplarken İstanbul ölçek ve şiniğini kullanması zaruri olduğu halde kendi seçim bölgesi Isparta başta olmak üzere pek çok yerde yerel ölçekler kullandığını bunun da çiftçinin aleyhine olduğunu ifade ederek bu ölçeklere damga

⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, s.108.

⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 8, s.7-8.

⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 8, s. 13

⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, s. 5-6

⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 29, s.31

⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 29, s.107-123 ve 146

⁷⁹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C. III, s. 467-468

vurularak çiftçinin mağdur edilmesinin önlenmesi ve bunun bir disiplin altına alınmasını istemiştir⁸⁰. Teklifi maliye ve işleri bakanlığına gönderilmiştir.

Mecliste Bütçe, PTT, Milli Eğitim, Tapu Kadastro ve Dilekçe komisyonlarında çalıştı. Milletvekilliği sona erince CHP ilçe teşkilatında siyasi yaşamını sürdürdü. 20 Mayıs 1955'te öldü. Evli olup beş çocuk babası idi⁸¹.

Sonuç

Birinci Mecliste Isparta ile ilgili dört önemli konu gündeme gelmiştir. Bunlardan birisi Nadir Efendinin İtalyanlarla işbirliği suçlaması, diğeri Konya isyanı sırasında asilerden ele geçirilen yedi bin kadar koyunun bir kısmının ihalesiz satılarak parasının belediyeye devri, üçüncüsü Reji ambarlarındaki kırk bin kilo civarında tütünün mutasarrıf Dr. Refet Bey ve adamları tarafından satılarak menfaat temin etmeleri ve son olarak da Demirci Efe birliklerinin Isparta'da dağıtılmasını müteakip evinden çıkan bol miktarda altın ve paranın akıbeti konusudur. Bu konular da daha ziyade Nadir Efendi ile Hafız İbrahim Bey'in çevresinde dönmüştür. Diğer milletvekilleri bu konularda genellikle sessiz kalmışlardır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu olaylar Milli Mücadele döneminde sıkça rastladığımız yerel önderlerin kendi aralarındaki rekabetin ilginç bir örneğidir. Hafız İbrahim Bey ile Nadir Efendi arasındaki rekabet veya çekememezlik milli mücadele konusunda en erken davranan ve en çok çalışan illerden olan Isparta'yı hak etmediği bir şekilde meclis gündemine taşınmış ve bu yolsuzluk olayları ile ilgili olarak soruşturma komisyonları kurulmuştur.

Isparta Milletvekillerinin Birinci dönem TBMM içinde hangi grup içinde yer aldığına gelince; Hafız İbrahim Bey ile Hüseyin Hüsnü Efendi Birinci grup içinde yer aldılar⁸². Cemal Paşa ile Hacı Tahir ise önceleri Birinci Grup içinde yer almalarına rağmen daha sonra İkinci Grupta yer aldılar. Hatta İkinci Grubun kurulduğu günlerde Cemal Paşa'nın İkinci Grubun başkanlarından olduğu söylene de bu grubun başkanlığını üstlendiğini açıklamamıştır⁸³. İsmail Remzi Efendi ile Nadir Efendi ise başlangıçtan itibaren ikinci grupta yer aldılar⁸⁴. Yakup Kadri İkinci grupta yer alan milletvekilleri için değerlendirmede bulunurken Hacı Tahir Efendi'yi ılımlı bir muhafazakar olarak nitelendirirken, Cemal Paşa için ise yalnız Cemal Paşa'cıdır diye nitelendirmiştir⁸⁵.

Isparta milletvekilleri mecliste buldukları süre içinde gerek seçim bölgelerinin sorunları gerekse ülkenin genel sorunları ile ilgili olarak aktif olarak çalışmışlardır. Hafız İbrahim Bey'in izin alarak bizzat cepheye gitmesi veya Tahir Efendi'nin Konya İstiklal Mahkemesi üyeliği bunun örneğidir. Oturumlardaki devamlılıklarını ve yasama dönemi sonuna kadar görevlerini aksatmadan sürdürdüklerini görüyoruz. Altı milletvekili arasında en az söz alan İsmail Remzi Efendi'dir. Hüseyin Hüsnü Efendi ve Hafız İbrahim Bey II, III, IV, V ve VI. Mecliste de görev almışlardır. Hafız İbrahim Bey, VI. Meclise seçildiyse de katılmadan vefat etmiştir.

⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 20, s.577-578

⁸¹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C. III, s. 471

⁸² Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet- İkinci Grup*, s122

⁸³ İhsan Güneş, *Birinci Meclisin Düşünce Yapısı*, s. 182

⁸⁴ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet- İkinci Grup*, s126-127

⁸⁵ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet- İkinci Grup*, s. 566

Kaynaklar

- Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ank. 1997
- Bayar, Celal , *Ben de Yazdım, Sabah Yayınları*, 7. Cilt, Sabah Yay. İst. 1997
- Böcüzade, *Süleyman Sami, Isparta Taribi*, Serenler yayıncılık, İst. 1983
- Çelik, Recep, *Milli Mücadelede Din adamları*, I. Cilt, İst. 1999
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Taribi, Milli Mücadele ve I. Dönem TBMM*, C. I-II-III
- Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet- İkinci Grup*, İletişim Yay. İst. 1995
- Denizli, Hikmet, *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, Kültür Bak. Yay. Ank. 1996
- Ergün, Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, İleri Yayınları, İzmir 1995
- Güneş, İhsan, *I. TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul 1997
- Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, Yayına Hazırlayan:
Bayram Kodaman - Hasan Babacan, SDÜ Atatürk Arş. Mer. Yay. Isparta 1998
- Köstüklü, Nuri, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bak. Yay. Ank. 1990
- TBMM Albümü 1920-1991*, TBMM Genel Sekreterliği yay. Ankara 1994
- TBMM Gizli Celse Zabutları*, C. 1-4, 1920-1934, İş Bankası Yay. Ank. 1985
- TBMM Zabut Ceridesi, Cilt 1-28* TBMM Matbaası Ank.